

Igor Gedrih

OD LEPOSLOVJA DO ZNANOSTI PRI SLOVENSKI MATICI

Med novitetami, ki jih prinaša Slovenska matica z letnico 1995, velja upravičena pozornost spominom Dragotina Cvetka V prostoru in času. Kdor je imel priložnost poznati pokojnega muzikologa in akademika, se mu je vtisnila v spomin njegova žlahtna in hkrati skromna osebnostna podoba pokončnega človeka, velikega strokovnjaka, nikakor ne nazadnje odprtega, poštenega in široko demokratičnega moža. Srečanje z njim je lahko bilo doživetje, ki je bogatilo vsebino razgovorov. Najsi je bil strokovnjak za glasbo – tako klasično kot moderno –, v tem ni bil ozko zamejen, znal je živородno prisluhniti drugim umetnostim, vedoč, da so umetnostni pojavi lahko povezani, zagotovo pa v prepletanju istega časa in sorodnih teženj. Že za življenja Dragotina Cvetka se je utrnila pri marsikaterem posamezniku misel, da osebnost s tako izkušnjo, razgledanostjo in strokovnim znanjem lahko tudi memoarno upodobi mnoge dogodke in zanimivosti, ki bi sicer utonili v pozabo.

»Bil sem prepričan – in sem še danes – da pisana beseda veže človekovo misel, jo oklepa in ji ne omogoča široko razprtega govornega kroga.« Bržčas je tu kleč memoarnega pisanja Dragotina Cvetka, ki gotovo ni literarno prežet pisec, zato pa pristen, odkrit pričevalec časa in razmer, z jasno, včasih kar s skopo besedo zajame, kar ima za bistveno. Najsi je vsa memoarna literatura nujno prvoosebna, pa Dragotin Cvetko ne sili v ospredje, s svojo skromnostjo ostaja osebnost v človeškem in ustvarjalnem smislu; oboje pa prežema humanistična zavest, ki se mu je oblikovala od mladosti in ga spremljala ob vseh pretresih in preizkušnjah do poznih let. Tuje mu je vse, kar je črno-belo, tudi v svojih pričevanjih pozna zgolj objektivno podobo dogodkov, oseb in doživetij, najsi je vse to obarvano z osebnim glediščem. Spomini Dragotina Cvetka načelno ne poznajo neljubih »mask«, prikrivanj, kot bi jih lahko našli tudi pri kaki znani osebnosti. Prav zato se lahko z zaupljivostjo prepustimo branju, tudi če nas (redko) izzove v dialog. Marsikateri drobec nas preseneti, zgolj za ilustracijo npr., ko je z bratom igral na klavir pri predvajanjih nemih filmov. Seveda so med spomini tudi pomembnejši, usodnejši dogodki, od ilegalnega sodelovanja z OF do vojnih preizkušenj. Vmes mimogrede navrže kak pomemben utrinek, npr. o načrtovani avtonomni Sloveniji. (Str. 124.) Mestoma je prišlo do trzavic, ki bi lahko bile za Dragotina Cvetka usodne, a je obdržal svoj obraz in nrav. Ob koncu vojne se mu je zgodilo spoznanje: »Mnoge smrti so šle mimo mene, številni, prijazni človeški liki so postali s krvjo zaznamovane maske. Če ne bi bilo vojne, se ne bi tako grozljivo spremenili. Mislim, da to velja za obe nasprotujoči si strani, ki sta se, v resnici ne vedoč zakaj, izživljali v napakah, v spodbujanih strasteh, ki se manifestirajo le v nizkim nagonom naklonjenih priložnostih in prijajo latentni, prikriti maščevalnosti ter sovraštvu.«

Dve tretjini knjige je Dragotin Cvetko posvetil povojnim spominom. Nanizal je dogajanja, od težav, ki si jih je nakopal z objektivno kritiko, pa do organizacijskega in strokovnoraziskovalnega dela v zvezi z glasbo. Tu najdemo kar mnogo nepoznana, v povojnem času odkrivajočega; njegova potovanja v tujino so ga hkrati

študijsko bogatila, uresničitev visokošolske stroke za glasbo pa je Dragotin Cvetko uresničil kot dolgoletni sen. D. Cvetkovim spominom se pozna, da mu je bližnji čas univerzitetnega dela najbližji in se je v tem precej bolj razpisal kot prej. Pri vsem ohranja osebno zadržanost, odprt pa ostaja v svojem dejavnem območju. Najsi je Dragotin Cvetko nesorazmeren v časovnem podajanju spominov, pa vabljivo naniza tisto, kar se mu je strnilo v spominu, bralec z zvedavostjo in naklonjenostjo spremlja njegovo življenjsko pot. Za lepo knjižno opremo je poskrbel Jurij Kocbek.

*

Izbor novel Andreja Hienga Sanja razbitega avtobusa je nastal v izboru in uredništvu Toma Virka. Gre za zgodnje Hiengove novele, za premišljeno predstavitev že takrat znanega, simptomatičnega pisatelja kratke proze, če že ne tudi daljših proznih besedil. V petdesetih letih napisane novele so samostojne zaključene enote, a verjetno »priprave« za Hiengovo romanopisje, ki mu »pomeni« najbolj popolna oblika besednega ustvarjanja. Most med novelo in romanom je lahko zanimivo področje za literarnega zgodovinarja, za bralca pa je pomembno, kar prinaša novelistična bera Andreja Hienga. Samota ni le ena izmed desetih novel, je tudi tako ali drugače spremljajoča zavest človeka v mrakobnem občutju neobvladljivega sveta. Preplet zunanega, objektivnega ali celo zgodovinskega dogajanja z osebno barvito notranjo doživljajsko razsežnostjo – to je konstanta Hiengove proze. V novelah odseva vojno, povojno mračno doživetje, ki ga osebe nosijo v sebi z občutkom izpraševanja, krivde, potlačene osebnosti; tudi v ljubezenskem preblisku so osebe usodno povezane, prej v dramatičnem vozlišču navzkrižij kot v odrešujoči sproščenosti in sreči. Osebe iz njegovih novel so povprečne, prej vsakdanje, kot jih je mnogo, kot pa izjemne. Najsi je v ozadju dogajanja okolje z družbeno opredeljenostjo v času dogajanja, pisatelja mnogo bolj pritegnejo medčloveški odnosi, ki so zapleteni, pod površino videza se skrivajo iracionalni vzgibi, ki lahko sežejo prek kavzalnosti logike. Samota teh oseb ima lahko različno valenco. Ljubezen in sovraštvo pri Hiengu na poseben način sevata iz oseb, sta odsev psihološkega stanja in doživljajskih premaganih ali nepremaganih hotenj. Krivda in osamljenost človeka sta pri Hiengu neločljivo povezani s situacijo, ki je usodna ali vsaj odločujoča. Krivdo ne pojmuje verujoče, ampak etično, celo ponekod z daljnim nadihom Kafke. Najbrž bo treba globlje opredeliti naravo odtujenosti v osebni in medčloveškem odnosu. Andrej Hieng se nam kaže kot racionalen stilist, ki lapidarno ubesedi bistveno in ne pozna gostobesedja. Kljub časovni razdalji od nastanka ostajajo pričujoče novele zanimive in zgovorne v svojstvenem svetu Hiengovega pripovedništva. Tomo Virk je podal zaokroženo podobo o teh novelah v (Po)etiki samote, s podnaslovom Idejni svet Hiengove novelistike. Strnil je poglobljena spoznanja o naravi in posebnostih teh novel, dodal Opombe ter navedel citirano literaturo in prve objave posameznih novel. Jurij Kocbek pa je poskrbel za preprosto, skladno knjižno opremo.

●

Pričevanje o TIGRU so napisali Albert Rejec, Tone Černač in Jože Vadnjak. Z rapalsko pogodbo Italiji prepuščeno slovensko in hrvaško ozemlje je doživljalo od leta 1922 vse večji in usodni raznarodovalni pritisk. Legalno, meddržavno, se ni dalo doseči, da bi narodna manjšina pod Italijo ohranila minimalne pravice, zato se je

pričelo ilegalno delo Slovencev na Tržaškem. Mnogi so morali prebegniti v Slovenijo oziroma tedanjo Jugoslavijo. Pri koncu dvajsetih let je nastala tajna organizacija TIGR (kratica za Trst — Istro — Gorico — Reko). Slovenska matica je s to knjigo omogočila, da se širok krog seznanil z delovanjem TIGRA, vsi trije avtorji pa so spominsko nanizali osebna doživetja in pogloblitve dogodke, čeprav so si kot pisci spominov slogovno in izpovedovalno različni, enotni pa v nestranskem in nepolitikanskem smislu v obrambi za slovenske pravice in narodni obstoj. Knjiga prinaša marsikaj takega, česar prej nismo vedeli in ima dokumentarno zaledje. Celotno delovanje TIGRA je bilo usmerjeno antifašistično in narodnoobrambno, idealisti so vodili ilegalno, aktivno in borbena pot z odpovedjo lastnemu zasebnemu življenju, v prepričanju, da delajo za skupno dobro svojega naroda; pri tem jim ni bilo žal tveganj, tudi življenjskih naporov, kot jih dotlej niso poznali. Knjiga prav lahko zbudi širše zanimanje bralcev. Ob koncu je navedena glavna literatura o TIGRU ter knjižni viri. Opremo je napravil Jurij Kocbek.

*

Iskra Čurkina pa je kar monografsko obdelala Rusko-slovenske kulturne stike od konca 18. stoletja do leta 1914. Za tekoč prevod je poskrbel Jože Sever. Znanstveno delo Čurkine se odlikuje po jasnosti in zbrani, dokumentirani preglednosti, vendar brez temeljitega poznavanja slovenske književnosti ne bi uspela podati pomena in razsežnosti razprave z vsemi potrebnimi detajli, kjer je bilo to potrebno. Morda bi bilo umestno, da bi vnesla Žigo Herbersteina iz začetkov 15. stoletja ali še koga drugega, toda avtorica razprave si je zadala tak časovni okvir, kot ga pove naslov. Čurkina je uporabljala bogate zgodovinske, jezikoslovne, literarne vire, tudi druge, s pretanjenim smislom za bistveno je analizirala pojave in primere od slovenskega razsvetljenstva dalje do praga prve svetovne vojne. Razumljivo je, da se je znanstvenica pomudila dosti več tam, kjer so kulturna stičišča izrazitejša, bogatejša, večpomenska. Celotna razprava je napisana z velikim poznavanjem zahtevnega gradiva, Čurkina ne pozna zapletenega, »učunega« in gostobesednega prikazovanja, zato pa je njena odlika: ugotovitveni dosežek ter smisel za bistvo; celoten prikaz obsežnega gradiva je podan jasno in razumljivo, vsakomur dostopno. Razprava Iskre Čurkine je znanstveni dosežek, ki presega zgolj ožji pomen, zato je škoda, da ni na koncu povzetek v angleščini ali nemščini. Avtorica je dodala Seznam kratic in natančne Opombe ter prepotrebno imensko Kazalo. Vasilij Melik pa je napisal kratko Sprememno besedo ter predstavil znanstvenico. Pri naslovnici Jurija Kocbeka je odveč, da se ena fotografija ponovi.

*

Pridobitev posebne vrste sta dva prevoda Martina Heideggerja. Nemškega filozofa smo najprej srečevali v revialnih objavah, nato so sledili prevodi za knjižni natis. Po zaslugi domačih filozofov in estotov je postal Heidegger najvidnejša osebnost sodobne misli, celo modni filozof, čeprav obstajajo tudi drugi pomembni filozofi in drugačni estetski vidiki. Kar dve samostojni knjigi Heideggerja sta izšli kot 39. in 40. zvezek Filozofske knjižnice, obe spadata med njegova osrednja dela. Uvod v metafiziko so prevedli Marta Kocjan-Barle, Mojca Izgoršek-Bradeško in Vid Snaj. Izvirnik Uvoda v metafiziko se sklada s prevodom, le da je v slovenskem natisu dodan Dodatek (H kritiki predavanj), s čimer je knjiga le pridobila. Za Heidegger-

jevo filozofijo in za pojmovanje njegove miselnosti je to delo izhodiščenega pomena, seznanjati nas s temeljnimi pojmi, kot so bit, videz, resnica itd., kar je bistveno tudi za njegova druga filozofska dela. Jezikoslovna baza teh vprašanj seže v grško antiko, filozof ob pojasnitvah preide na naravo metafizičnega, kot miselnosti, ki jo nadgradi v lastnem miselnem procesu. Hkrati pa se zaveda, da je vprašanje metafizike mnogo širše, zato ostaja pri uvodu s temelji biti in časa kot izhodišču. Heidegger je razdelil vsebino na štiri poglavja – Temeljno vprašanje metafizike, O gramatiki in etimologiji besede »bit«, Vprašanje po bistvu biti, Obmejitev biti – na koncu pa je še Dodatek. Tine Hribar je napisal kratko Uredniško spremno besedo. Prevod Heideggerjevega Uvoda v metafiziko je sila zahteven in odgovoren, vse kaže, da so bili prevajalci v polni meri kos nalogi.

Mnogo manj je poznano Heideggerjevo delo *Na poti do govorice*, kar pa ne pomeni, da gre za kako obrobno delo, nasprotno, prav tu se nam nemški filozof odkriva v presenetljivi luči – vsaj na prvi pogled. V jedru pa ostaja njegovo razmišljanje v krogotoku besede in govorice, le da je tu mnogo bolj privlačen zaradi povezave besede in besedne umetnine. Tudi ni nobena posebnost, da se je oprl na pesniška besedila, ki ponavadi sama po sebi prinašajo z malo besedami večjo, globljo ali tudi intenzivnejšo povednost. Seveda ga pri tem vodi filozofski aspekt do besede in povedanega. Čeprav ima jezikovno pojmovna, gramatikalno logična, pa tudi jezikovno filozofska podstat že tisočletno preteklost in več, pa postavlja Heidegger razmišljanje o tem v sedanji čas in s svojimi aspekti. Ne gre mu za poljudno govorjenje, »marveč da poiščemo čisto govorjenje«. Čisto govorjenje pa mu pomeni nekaj začenjajočega, nekaj, kar je obvarovano pred golo, vsakdanjo poljudnostjo in praktično sporočilno vrednostjo. Zato si je izbral pesem, ki ima draž lepote in uporabe tropov, pomenske zgoščenosti, ritma, posebne forme in še česa. Pri tem ga ne zanimajo literarnoteoretična vprašanja, marveč tisto, kar v bistvu govorica govori, kot pravi.

Heidegger v bistvu odkriva govorico kot presegajočo v slovarskem pomenu; beseda, ki je uporabljena vsakdanje, je lahko v posebni povezavi besedne kompozicije, in s tem s posebnim namenom uporabljena v povezavi z drugimi, ne le privzdignjena nad običajno ravni, ampak je predvsem intenziteta besede in govorice globlja, odmaknjena od običajne (slovarske) nevtralnosti, zato vsebuje notranjo napetost čustva, misli, negotovega, ne čisto opredeljivega občutja ipd. Heidegger razpravlja o Govorici, Govorici v pesmi. Pogovor iz govorice je sestavljen dialogno, sledi Bistvo govorice, nato sledi Beseda, zaključni del prevoda pa je Pot do govorice. Verjetno je Heidegger tisti med sodobnimi filozofi, ki se je največ ukvarjal z besedo in govorico, njegov pristop k temeljnim zadevam govorice ni zgolj filozofske narave in tudi širši aspekt, brez dvoma več kot zanimiv tudi za nefilozofa. Ob koncu knjige najdemo še slovar ter Opombe k prevodu. Knjižna oprema je standardna za Filozofsko knjižnico, ohranila je preprosto podobo Irene Tršar.

Ne glede na dejstvo, da Slovenska matica prinaša zelo raznoliko knjižno bero, naj gre za leposlovje ali za strokovno literaturo, in da ni mogoče vsakič pričakovati maksimalno izpolnitev enega in drugega, pa je tudi sedanja ponudba knjig vredna pozornosti, pa tudi priznanja, saj nemalokrat natisne knjige, ki se jih druge založbe branijo, a so potrebne. Knjige Slovenske matice zaslužijo večjo odmevnost, kot jo izkazujejo mediji z vljudnostno informacijo, pri tem ni treba izvzeti kritične presoje do posameznega dela.